

Gál Sándor

Visszalapozás

I.

Vallom, s elég régóta már, hogy csak az marad meg valóságomból – valóságunkból – amit leírok, amit leírunk. Persze, megtörténhet az is, hogy a leírtakat is betakarja az idő, s véglegesen eltűnnek...

Ebből következett, hogy elég korán, már a XX. század hatvanas éveinek az elejétől lejegyeztem mindazt, amit fontosnak véltem. Vagyis 1963-tól számítva mindmostanáig több-kevesebb rendszerességgel írtam naplóimat. Később két nagyobb gyűjteményben meg is jelentek ezek a feljegyzéseim. S ezek alapján készülhetett el néhány kötetem is: a *Smink nélkül*, a *Tokaji aszú*, a Csemadokban vállalt tisztségeim és munkám összefoglalása az *A Szövetség és a Keleti Napló* története... Szándékaim szerint e VISSZALAPOZÁS azokat a további, még szétszórt eseményeket-történeteket fogná egybe, amelyeknek részese, szervezője és alakítója voltam vagy lehettem. Közéleti vállalásaimról van szó, amelyek hol tágabb, hol szűkebb körben a magyar kisebbségi létezés hétköznapi gondjaiból fakadtak. Azonban azt is egyértelművé kell tennem, hogy ezeket a vállalásokat csak úgy lehetett megvalósítani, ha voltak kiváló és cselekedni kész társak is mellettem. Akkor is láttam, s ma hatványozottan hiszem, hogy egyedül semmire se jutottam volna.

Illik hát megköszönni az eltávozottaknak s a ma még meglévőknek segítségét és áldozatvállalását!

A harminchárom memoranduma

Amiként az ma már ismeretes – valóban ismeretes? – a Harminchárom memorandumát az aláírók 1989. február 6-án juttatták el Milos Jakeshez, a CSKP akkori főtitkárához, valamint Ignác Janákhhoz az SZLKP KB első titkárához. A memorandum megküldését követő napok és hetek a bizonytalanság jegyében teltek el, mert hisz nem lehetett tudni, hogy a dokumentum a politikai vezetésben milyen reakciókat vált ki. A korábbi tapasztalatok alapján dőreség lett volna arra számítani, hogy beadványunkra kedvező választ kapunk, s főleg ha arra számítunk, hogy a több, mint negyven év megoldatlan nemzetiségi gondjait egyik napról a másikra megoldják, vagy – közösen – megoldjuk. Sokkal inkább lehetett azzal számítani, hogy mindennek az ellenkezője történik majd.

Azonban az is a tényekhez tartozik, hogy 1989. februárjában-márciusában a Szovjetunióban, Lengyelországban és Magyarországon zajló eseményeket, illetve azok hatását a legfelsőbb pártvezetés sem hagyhatta figyelmen kívül.

Naplóm március 11. bejegyzésében ez áll: „Az esti tévéadásból tudtam meg, hogy a 10-én meghalt Csernyenkó helyébe Gorbacsovot választották, aki a legfiatalabb vezető szovjet politikus Sztálin óta.”

Vagyis megindult a „glasznosztj” és a „peresztrojka”, ami azt jelentette, hogy a dogmák jégpáncélján rianások keletkeztek. A CSKP csúcsvezetői pedig elbizonytalanodtak. Feltehetően azért döntöttek úgy, hogy a beadvány szerzői ellen nem indítanak eljárást – bár volt ilyen reakció is –, hanem az aláírókkal találkozót szerveznek. Előbb azonban a beadványt „representatív körben” is megvitatták. Erről az első tanácskozásról hitelt érdemlő ismereteim nincsenek, csupán annyi szivárgott ki, hogy voltak, akik a memorandum szerzőivel szemben kemény szankciókat követeltek.

E tanácskozás után – nem tudható milyen megokolás alapján – a memorandum aláírói közül kilencünket hívtak be március 2-ára az SZLKP Mélyúti székházába tanácskozásra. Név szerint: Duba Gyulát, Grendel Lajost, Tőzsér Árpádot, Sziegl Ferencet, Zalabai Zsigmondot, Ozsvald Árpádot, Varga Erzsébetet, Keszeli Ferencet és e sorok íróját. Persze, az lett volna a korrekt magatartás, ha a beadvány minden aláíróját meghívják. Az akkor nálunk még érvényben lévő gyakorlat, sajnos, más volt. Hogy ki miként élte meg ezt az időszakot, arról beszámolni nem tudok. Az azonban tény, hogy egy ilyen találkozó lehetősége jelentős eseménynek számított. Fel is készültem rá. Írtam egy szlovák nyelvű összefoglalót, amelyben leírtam a legfontosabb, bennünket érintő megoldandókat, mégpedig azért, hogy ha mód nyílik rá, mindazt felolvasom.

Ugyanakkor az is tény, hogy közvetlenül a találkozó előtt a Madách Kiadóban Dobos László szobájában Duba Gyulával, Grendel Lajossal és Tőzsér Árpáddal egyeztetünk a majdani tennivalókat, s megállapodtunk, hogy részünkről Grendel Lajos szól elsőnek, ha egyáltalán szót kapunk.

Mivel a tanácskozáson végig feljegyzéseket készítettem, s az ott történeteket később naplómbe is átvezettem, az alábbiakban közlöm az 1989. március 2-ának délutánján lefolyt találkozó eseményeit.

Amiként korábban is leírtam, a Jakesnek és Janáknak megküldött dokumentum aláírói közül kilencen voltunk jelen ezen a megbeszélésen. A párt- és az állami szervektől tizenhárom személy vett részt a tanácskozáson. Név szerint ismertem Ondrej Salingot az SZLKP KB titkárát, Stefan Murint, a miniszterelnök első helyettesét, Ludovit Kilar iskolaügyi és Pavel Koys kulturális minisztert. A többi jelenlévő – Jurik osztályvezetőn kívül – előttem ismeretlen volt.

A tanácskozást Salign nyitotta meg, elmondta, hogy a találkozóra az általunk megfogalmazott dokumentum alapján került sor. Hangsúlyozta hogy ennek a jegyében fogunk tanácskozni. „Tisztázni kell az egyes kérdéseket – mondta –, hogy konstruktív szellemben haladhassunk előre.”

Stefan Murin elmondta, hogy „a beadványról két pozíció alapján kell beszélgetést folytatni. Az első az, ami általában a politikával függ össze, a második pedig az, ami

nemzetiségi politika kérdéskörét jelenti. „Továbbá – folytatta Murin – abból kell kiindulni, hogy mi kommunisták vagyunk, nem pedig nacionalisták. Ezt azért hangsúlyozom, mert az az anyag, amit áttanulmányoztam, abban ezek a tények nincsenek mindig betartva.” Véleménye szerint felesleges volt visszatérni 1918-ig. A lengyel vagy a magyar nemzetiségi problémák szétszórtsága is csak példaként értékelhető. A képviseleti testületekben lévő „képviselők” és a nemzetiségek valós képviselote közötti el-
lentmondással kapcsolatosan arra utalt, hogy ezek elfogadott döntések alapján jöttek létre, konkrétan a nemzetiségi tanács döntései alapján.

Ludovit Kilár a beadvány iskolapolitikai részével foglalkozott. „Önkritikusan be kell vallani – mondta –, hogy ezen a téren nagy hiányosságok vannak.”

Koys miniszter úgy vélekedett, hogy az „anyagok sokféleségének, a féligazságok és a valós tények kuszaságának a keveréke a memorandum”. Megjegyezte, hogy „hiányzik belőle a nemzetiségek együttélésének a dokumentálása.”

A felvetett követelésekkel kapcsolatban a nemzetiségi múzeum létrehozását pozitíven ítélte meg, komáromi székhellyel. A Thália Színpad önállósításával két változatot adott elő: a teljes önállóság, vagy a Kassai Állami Színházhoz való csatolás – független dramaturgiával és művészeti vezetéssel.

A magyar nemzetiségi tudományos könyvtár esetleges létrehozására Kassán látott lehetőséget.

Ezt követően kaptunk szót mi.

Vártam, hogy a megállapodás szerint Grendel Lajos jelentkezik, de csak a tétovaságot és a csendet érzékelttem. Grendel hallgatott. (A tanácskozás után megkérdeztem Lajost, hogy miért nem jelentkezett. „Begörcsöltem” – volt a válasz.)

Hogy a helyzetet mentsem, jelentkeztem, s a memorandummal kapcsolatos, szlovák nyelven összefoglalt értekezésemet felolvastam. Az alábbiakban magyarra fordítva ide másolom.

Tehát: Mindenekelőtt szeretném megjegyezni, hogy az elmúlt harminc év alatt, amióta újságíróként és íróként dolgozom, a mostani találkozó az első, amikor a párt vezetősége meghívott minket, magyar írókat, abból a célból, hogy véleményt és gondolatot cseréljünk olyan komoly témáról, mint amilyen a nemzeteink és nemzetiségeink együttélése. Ezt én történelmi pillanatnak tartom, és szeretném hinni, hogy az ilyen találkozások a jövőben egyre gyakoribbak lesznek, s azok tartalma és hangja valahányunk hasznára válik, akik őszintén kívánják a kölcsönös tiszteletet és kölcsönös megértést ebben a szerencsétlen Kárpát-medencében. Nem célom most boncolgatni közös történelmünk aspektusait, azok problémáit, pozitív és negatív oldalait. Inkább beszélnék azokról a tényekről és tapasztalatokról, amelyeket Dél-Szlovákiában szereztem az elmúlt években, a nemzetiségi szférában. Az első nagy beavatkozás a nemzeti etnikumba 1960-ban történt meg, Szlovákia területi átrendezésekor. Akkor lényegében minden magyar többségű járást fõlszámoltak Dunaszerdahely és Komárom kivételével. Az új

kerületek, az új járáások területileg oly módon voltak kialakítva, hogy a magyar nemzeti közösségek mindenhol kisebbségbe maradtak. Ez természetesen visszatükröződött a képviseleti testületekben, a gazdaságban és az irányításban is. E területi átrendezést követően a hetvenes években elkezdődött a gazdasági és az államirányítási reorganizáció is a termelőszövetkezetekben és a falvakban. A központi falvak kialakításának következtében sok település fokozatosan minden tekintetben a perifériára került. Mind ezt az iskolák integrációja tetőzte be. Mostanáig ennek az integrációnak az alapján a magyar iskolák 40 százalékát szüntették meg, amelyek az ötvenes évek elején alakultak. Hozzávetőlegesen 250-300 ilyen intézményről van szó. Ezek a kistelepüléseken, ahol átlagosan 250-300 ember él, ezek az iskolák jelentették a kultúrát és a közeletet. Ma ezek a települések lassan elhalnak. Egy példát hoznék erre fel. A rimaszombati járásban egy sajátos térség, a Medvesalja található, ahol összesen öt ilyen kistelepülés van. A településeken 1000 családi ház áll, s összesen 2300-an élnek ott, vagyis átlagosan 2,3 ember jut egy családi házra. Ha azt is hozzáteszem, hogy az itt élők közül 780-an már nyugdíjasok, könnyű kiszámítani, hogy milyen a jövője ezeknek a falvaknak. Ilyen példát számtalant említhetnék. Már szóltam az iskolák nem valami dicső integrációjáról, annak negatív hatásáról. Ám a nemzetiségi iskolákról más szempontból is beszélni kell. Az Oktatásügyi Minisztérium nemzetiségi osztályának statisztikai adatai szerint a 2000-es évig a magyar iskolákban tanító pedagógusok közül hozzávetőlegesen 1000-1100 éri el a nyugdíjas korhatárt. Az adatok szerint, amelyek a Stúdium a absolventi (Tanulmányok és abszolvensék) címen a Nyitrai Pedagógiai Intézet adott ki, súlyos mértékben zuhant az abszolvensék száma. Az említett időszakban (1981–1988) összesen 194 magyar fiatal szerzett pedagógusi képesítést. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy itt nem azokról van szó, akik magyar iskolába kerültek tanítani, hanem azokról, akik magyar nemzetiségűek. A gyakorlatban a magyar nyelvet nem is beszélnek olyan szinten, hogy magyar iskolákban taníthatnának. Ha egy összefoglalást készítenek, abból kiviláglik, hogy az elmúlt tíz év alatt hozzávetőlegesen 100-an kaptak olyan kvalifikációt, amelynek alapján magyar iskolákban taníthatnak. Ha ezen a téren a közeljövőben nem történik gyökeres fordulat, az ezredforduló végére a magyar iskolák pedagógusok nélkül maradnak. Továbbra is a magyar iskolaiüagnél időznék még pár pillanatot. Szinte abszurd és hihetetlen tény, de a magyar gyerekek kétharmada nem a magyar iskolákat látogatja. (A Nyugat-szlovákiai területben 20 százalék, a Közép- és a Kelet-szlovákiai területben 50-50 százalék). Ennek az anomáliának az okait nehéz feltárni – az okok sokfélék. Ha azonban a nemzetiségi problémák megoldásáról beszélünk, ezekről a tényekről nem szabad hallgatni, mert felmerül a kérdés, hogy milyen felnőttek lesznek azokból a gyermekekből, akik lényegében két lehetséges kultúrából egyet sem sajátítanak el? „Írni tudó analfabéták” lesznek, akik nem tartoznak sehová...

Igen fontos kérdéseiink a kétnyelvűség. Ezekről a gondokról a Csemadok XIV. országos

közgyűlésén sok szó esett. Valami meg is mozdult, de alapvető változások nem történtek mostanáig. Egyértelművé kell tenni, és általánosan törvénybe foglalni, hogy a nemzetiségi területeken az intézmények, hivatalok és a települések nevei két nyelven legyenek feltüntetve. Ugyanakkor szükséges, hogy a sajtóban, rádióban, televízióban a települések magyar nevei nyomdailag helyesen szerepeljenek – vagyis magyarul. Úgy gondolom, hogy ezek a minimumok azon alapvető emberi jogokhoz tartoznak, amelyeket nem csak tiszteletben kell tartani, de megfelelő törvényekkel biztosítani is kell!

Mivel nemzeteink és nemzetiségeink együttélése objektív tény, nem csupán ma, de a jövőben is különböző problémákat vet fel, amelyeket meg kell oldani. Ezért úgy vélem, hogy helyes és hasznos is volna létrehozni egy sajátos tanácsadó testületet, amely a felmerülő kérdéseket nem csupán követné, és értelmezné, de amelynek adott jogköre volna javaslatok kidolgozni a vitás kérdések rendezésére.

Kiváló irodalomtudósunk és publicistánk Fábry Zoltán ezt írta: „A demokrácia próbakövei azok a jogok, amelyeket a többség a kisebbségek számára biztosít.”

Magam is ezt gondolom.

Itt akarok élni és dolgozni, egyenlőként az egyenlők között!

(1989. március 2.)

A továbbiakban Grendel Lajos, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Keszeli Ferenc és Sziegl Ferenc beszélt, lényegében kapcsolódva az általam elmondottakhoz. Tózsér felvetette azt a kérdést is, hogy miért nem hívták meg a tanácskozársra a memorandum többi aláíróját is. Jurik azt válaszolta, hogy „technikai okokból alakult így a helyzet.” Ez olyan átlátszó kifogás volt, hogy senki se vette komolyan.

Feljegyzéseim szerint ez történt 1989. március 2-án. Később, már az utcán Tózsér még a következő megjegyzést tette: „Gál Sanyi elmondta a legfontosabbakat.”

A memorandumnak lehetett volna némi hozadéka számunkra, ám a Gorbacsov-féle „glasznosztj” és a „peresztrojka” – akkor úgy tűnt – gyökeres változásokat hozhat, s minden tekintetben. Azonban a mi számunkra a harminc évvel ezelőtt megfogalmazott kérdéseim és gondolataim alig is változtak, aktualitásuk az időben csak tovább növekedett, s növekszik...

Hány centi egy méter?

Az 1989-es naplóból idézek: Október 1. vasárnap. Tegnap és tegnapelőtt Pozsonyban voltam a Csemadok KB őszi ülésén. 1968 óta ilyen fontos tanácskozás csak 1983-ban volt, amikor az anyanyelvi oktatást meg akarták szüntetni. Most az új alkotmány körüli bizonytalanság izzította fel a hangulatot, történetesen az, hogy a meglévő alapelvekből kimaradt a nemzeti kisebbségek államalkotói deklarációja. Sidó Zoltán elnöki megnyitójában bőven szölt e kérdéstről. (Sidó Z. akkor a Szövetségi Gyűlés képviselője

volt.) A vitában elsőként kértem szót, hogy olyan irányt szabjak a tanácskozásnak, amely alapvetően erre a kérdéskörre helyezi a fő súlyt. Felszólalásomban a következőket foglaltam össze:

„ Azt hiszem, ma számunkra azok a kérdések a legfontosabbak, amelyek nem szerepelnek a napirendi pontok között. Azok a kérdések ezek, amelyekre Sidó Zoltán elnöki expozéjában utalt. A *Práca* című napilap az idei augusztus 21-i számában interjút közöl Marian Calfa miniszterrel az új alkotmány előkészítéséről, illetve annak alapelveiről. Ebből az derül ki, hogy az alapelvek nem tartalmazzák az 1986. október 27-én elfogadott alkotmánytörvényt, amely a nemzetiségi kisebbségeket államalkotó népcsoportként ismeri el. Meglehet, mindez csupán félreértés, vagy „véletlen” kihagyása a jelzett alkotmánytörvény-javaslatnak... Mindenesetre olyan figyelmeztető jelzés, amely mellett nem szabad felelőtlenül elmennünk. Nemrégiben ebben a teremben Gustav Husák az SzlKP KB főtitkára jelentette ki, hogy: „Mostantól számítva a méter mindenki számára száz centi hosszú lesz!”

Nos, a szlovákiai magyarság államalkotói jogát negyven év becsületes és eredményes munkája teszi vitathatatlanná. Aki erről másként gondolkodik, az bekötött szemmel jár ebben az országban, nem érti a huszadik század végének realitásait, s nem látja, hogy a nemzetiségek helyzetének megoldatlansága milyen elemi erővel tör ki a világ különböző pontjain. Azt hiszem, elég, ha ezzel kapcsolatban a szovjetunióbeli tragikus eseményekre utalok, s arra, hogy ezek megoldására milyen erőfeszítéseket tesznek az utóbbi időben. Szerencsére nálunk a helyzet nem ilyen tragikus, ennek ellenére úgy vélem, hogy a már meglévő, s mindenki által elfogadott alkotmányos jogaink kibővítése méltatlan volna a CSKP és a kormányzat által deklarált nemzetiségi politika elveéhez. Ezért még most, amikor még van idő az alapelvek korrekciójára, javaslom, hogy hozzunk létre egy alkotmányjogi szakértői bizottságot, amely a Csemadok elnökségével közreműködve ezekről a jogos aggodalmakról megfelelő nyomatékkal tájékoztatja egyrészt a legfelsőbb párt- és állami szerveket, másrészt az alkotmányjogi bizottságot magát. Ugyanis ellenkező esetben nincs arra semmi garancia, hogy a jövő ezredévre készülő alkotmányban a nemzeti kisebbségek léte biztosítva lenne. Javaslom továbbá azt is, hogy, ebben a kérdésben ma és itt a KB ülése is fogadjon el egy ilyen értelmű elvi nyilatkozatot, a fent megnevezett illetékes szervek részére.

Megfontolás tárgyává kellene tenni a nemzetiségi kisebbségek számára a kulturális autonómia alkotmányos biztosítását és alapelveinek lefektetését. Ha ezeket az alapvető jogainkat biztosítottaknak tudjuk, akkor ismét visszatérhetünk a szövetség általános munkaritmusához, ha azonban ezeket képtelenek leszünk megteremteni, félok, hogy kitáncikálunk Európából...”

A tanácskozás a továbbiakban lényegében e kérdéskör jegyében zajlott le. Fontos határozatok születtek, amelyek alapján az általam javasolt alkotmányjogi bizottság létre is jött, továbbá, hogy amennyiben szükség lesz rá, rendkívüli plénumot hívunk össze.

Végül javaslatomra határozat született a vitában elhangzottak szerkesztett megjelenítésére a *Hétben*.

Az akkori bizonytalan politikai és társadalmi helyzetben a Csemadok KB-a ennél többet aligha is tehetett. Ennek ellenére úgy vélem ma is, hogy annyi azért megtörtént, hogy a közfigyelmet felébresztette és ráterelte ezekre a kérdésekre. Akkor már sem Pozsonyban, sem Prágában nem hagyhatták figyelmen kívül ezeket a felvetéseket. Az más kérdés, hogy lényegében – én legalább is nem tudok róla – nyilatkozatainkra semmilyen válasz nem érkezett. Aztán a politikai helyzet olyan fordulatot vett, hogy magunknak kellett megoldást keresni. Naplóm november 24-i bejegyzése tanúskodik erről:

„Hideg, szeles idő. Mindazonáltal forrong az egész ország. Azt hiszem, napok, de lehet, hogy csak órák kérdése és ez az elbutult hatalom minden vezérével eltűnik. (...) Tegnap Dobos Laci hívott, hogy vállalom-e a részvételt egy nemzetiségi, független fórum létrehozásában. Természetesen gondolkodás nélkül igent mondtam, s Laci kérésére néhány alaptézist fogalmaztam meg és névjavaslatot, amit tegnap postára is adtam. Ez pedig a következő: Alulírott G. S. ezennel csatlakozom egy csehszlovákiai magyar független és demokratikus kisebbségi szervezet létrehozásához, annak szándékait vállalom.

A létrehozandó szervezet célját a következőkben jelöltem meg:

1. A csehszlovákiai magyarság egyetemes jogainak a védelme.
2. A csehszlovákiai magyar társadalom mindennemű szükségleteinek feltárása és a feltárt ismeretanyagának a felsőbb vezetés felé való folyamatos továbbítása és a párbeszéd lehetőségének megteremtése a kölcsönösség alapján.
3. Felvenni a kapcsolatot a szlovák, cseh, lengyel és az ukrán polgárok által létrehozott demokratikus közösségekkel.”

A független társaságra tett névjavaslatok: Független Magyar Kisebbségi Szövetség. (Fórum).

Ennek napi aktualitását az tette sürgetővé, hogy – naplóm szerint ezen a napon – „Az előbb közölte a tévé, hogy a CsKP elnöksége lemondott. A új pártfőtitkár Urbanek lett. Nem tudom ki fia-borja. A lényeg: a sztálinista vezetés megbukott. Megbukatta saját butasága.”

A pontosság és a hitelesség okán ismét a naplóm: „December 9. szombat. Nagyon nehéz és mozgalmas tíz nap van mögöttem. (...). Ebben az egészben a legfőbb gondom, hogy a szlovákiai magyarság helyzetét úgy formáljuk, hogy végre a teljes emberi és polgári egyenjogúság legyen osztályrésze. A legfontosabb nap ezért december 6-a volt, a Csemadok KB rendkívüli ülése, amelyre úgy kellett felkészülnünk, – felkészülnöm –, hogy elérjük azt a kedvező fordulatot, amely a KB és a Szövetség teljes magújulását eredményezze...”

Azt az említett „tíz nehéz napot”, úgy vélem érdemes lesz egy kicsit részletesebben

felidézni, hiszen olyan politikai és társadalmi változásokat hoztak, amelyekről nemzetiségi valóságunk javulását remélhettük...

Ezekben a mozgalmas késő őszi napokban a Csemadoknak is lépnie kellett, de most már nem a tervezett alkotmány okán, hanem a politikai és a társadalmi változások szükségére és parancsára következtében.

A tét egyértelmű volt: a szlovákiai magyarság jövője!!!

A Csemadok itt és akkor a második történelmi korszakát zárta le. Az első a megalakulástól számítva 1968-ig tartott, a második pedig 1989. december 6-ig.

Hogy mostantól a méter számunkra is száz centi lesz-e, annak ember nem volt a megmondhatója.

Egy elfelejtett dokumentum

A már korábban említett „mozgalmas és nehéz tíz naphoz” tartozik december hatodika, a Csemadok KB rendkívüli ülése... Ugyanis 1989. november 17-e óta az országban mindenhol zavargások vannak a prágai véres rendőri beavatkozás nyomán... A Csemadok KB rendkívüli tanácskozására ebből következően úgy kellett felkészülnünk, hogy elérjük azt a fordulatot, amely a KB és a Szövetség teljes megújulását eredményezi vagy eredményezheti. (A feltételes mód akkor még igencsak indokolt volt!) A politikai események gyorsaságára jellemző, hogy Husák lemondott, Prágában új kormány alakult, s a közel félmillió tömeg Václav Havelt jelölte a köztársasági elnöki tisztségre. A szlovákiai helyzet azonban akkor még eléggé zavaros volt.

Nekünk is cselekedni kellett. (Ezekről az eseményekről és a Csemadok rendkívüli választmányi ülésén vállalt szerepemről A *Szövetség* című könyvemben részletesen írtam, ezért ezek megismérlésétől most eltekintek). A lényeg, hogy sikerült olyan elvi döntéseket hozni, amelyek az új elnökség számára az Országos Közgyűlésig munkájához garanciákat biztosított.

Ahogy már említettem, Dobos László felkérésére néhány pontban összefoglaltam egy lehetséges független kisebbségi fórum létrehozásának alaptéziseit. Az akkori hihetetlenül felgyorsult politikai és társadalmi változások idején több ilyen vagy hasonló „társulás” keletkezett. Aztán volt, amelyik megmaradt, volt, amely alig élt meg pár hetet vagy hónapot, s elsodorta egy másik vagy sokadik kezdeményezés. Az én javaslatom végül is nem megszűnt, hanem „átváltozott.” Természetesen ezek a dokumentumok nem önmaguktól lettek, nem spontán módon alakultak. Megformálásukhoz több megbeszélés is hozzájárult. Én Görföl Jenővel, a Csemadok Pozsony vidéki titkárával tartottam folyamatosan a kapcsolatot, meg itt keleten a Csemadok járási választmányainak munkatársaival.

Egy tanácskozást is tartottunk, amikor is egy közös nyilatkozatot készítettünk, amelynek szövegét én fogalmaztam meg: „A Csemadok kelet-szlovákiai járási bizott-

ságai elnökségeinek rendkívüli ülésein megvittatták az elmúlt napok eseményeit. A tanácskozások egybehangzó döntése alapján az elnökségek kinyilvánítják, hogy támogatják a megújódási csoportok törekvéseit.” A nyilatkozat hat pontját aztán Pozsonyban a KB rendkívüli ülésén felolvastam. (A teljes szöveg az *A Szövetség* című könyvemben olvasható.)

Röviden: Nyilvánvalóan többoldalú egyeztetések, megbeszélések alapján készült el egy olyan dokumentum, amely a rendszerváltás idején használhatónak látszott alapvető emberi és polgári jogainak demonstrálására.

A „független fórum” a szándékon túl egy „nyilatkozatig” jutott el, amely a Csehszlovákiai Magyarok Fórumának Nyilatkozataként jelent meg, s amely később az Együttélés politikai mozgalomban teljeseedett ki. Alább a nyilatkozat teljes szövegét közlöm.

A Csehszlovákiai Magyarok Fórumának Nyilatkozata

A Csehszlovákiai Magyarok Fóruma, mint önálló, szabad kezdeményezés, olyan társadalmi-politikai mozgalom, amely alapelveként a demokratikus néphatalom, a jogállamiság megteremtését tűzte célul, a mindenkor szabad választásokét, az emberi jogok betartásáért, azok teljes törvénybeiktatásáért és megvalósításáért küzd. A CSMF a nemzetiségi politikájában a nemzetek és a nemzetiségek teljes egyenjogúságából indul ki, követi a „33-ak memorandumát”, amelyet a kor követelményei és a fejlődés során felmerülő új igények feltöltésével akar megvalósítani. A CSMF soraiba hívja – pártállásra, felekezeti hovatartozásra, nemre, fajra és szociális állapotra való tekintet nélkül – mindazokat a csehszlovákiai magyarokat, akik az önszerveződés és öngazgatás elve alapján, a cseh és a szlovák nemzet, valamint a Csehszlovákiában élő többi nemzetiség közösen, a kölcsönösség és egyenjogúság szellemében, társadalmunk forradalmi átalakulását támogatják és munkálják, hogy országunk mihamarabb felzárkózhasson a fejlett országok sorába, s az egységes Európai Házhoz csatlakozhasson.

A CSMF szerkezeti felépítésében elveti a demokratikus centralizmus elvét.

Ezért az alapsejtek az öngazgatás elv alapján működnek. Az alapsejtek működését szükség szerint járási koordinációs bizottságok fogják össze. A CSMF felvállalva a csehszlovákiai magyar lét gondjait és fejlődésének kérdéseit, alapelveként ragaszkodik ahhoz, hogy minden szervvel és szervezettel együttműködik, amely a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogok megvalósítását szolgálja. Az ilyen irányú cselekvési szándékait mindenkor meg akarja tárgyalni a cseh és a szlovák nemzet illetékes képviselőivel.

A CSMF megalakítói, akik jelenleg ideiglenes intézőbizottságként működnek, kéri a vidéki sejteket, mihamarabb küldjék a megalakulásról szóló dokumentumokat (hely,

időpont, a tagok száma, a vezető neve és címe) Reicher Gellért, vagy Görföl Jenő címére 81157 Bratislava nám. 1. mája 10-12).

...Abban az időben az ilyen jellegű kezdeményezésekből elég sok került forgalomba. Legtöbbjük ahogy keletkezett, hamar el is felejtődött. De, mert a CSMF a Csemadok berkeiből indult, voltak, akik nem fogadták valami lelkesen. Ugyanis akkor divatban volt támadni az egyetlen, meglévő jól szervezett szövetséget. Voltak olyan szándékok, amelyek szerint a „Csemadokot le kell rombolni.” De ennél voltak szilajabb megnyilvánulások is.

Nem sok időnek kellett azonban eltelni, hogy ezek a nézetek és szándékok gyökereken megváltozzanak. Ugyanis kiderült az az egyszerű tény, hogy Szlovákiában a Csemadok nélkül egyetlen új magyar tömörülés sem tud létezni. Röviden: nem volt meg a hozzá való szerkezet és mobilitás. Így például az Együttélés létrehozása már a Szövetség alapbázisára épült, amikor is az alakuló megbeszélést a Csemadok Rendkívüli Országos Közgyűlésének idejére 1990. március 10-re hívták össze. A meghívóban ez olvasható: „Az Együttélés politikai mozgalom előkészítő bizottsága meghívja önt egy baráti beszélgetésre a Csemadok rendkívüli országos közgyűlése után 1990. március 10-én, kb. 14 órai kezdettel a színpad mögötti 23-as terembe. Tisztelettel az előkészítő bizottság.” Ezen a találkozón részt vettem, s hazaérvén hozzáálltunk a keleti régióban a mozgalom szervezéséhez. Természetesen a Csemadok járási bizottságaiban és az alapszervezetekben egyaránt. Nem sokkal később egyebek mellett jó ideig az Együttélés keleti régiójának a szóvivője is voltam.

Amikor pedig már az 1990-es parlamenti választások zajlottak, az Együttélés és a MKM koalícióját a Csemadok alapszervezetei, a járási választmányok – együtt a közel 90 ezres tagsággal – teszik sikeressé.

Az akkor elért és páratlan sikernek számító 8,66 százalékos választási eredményt a Csemadok szervezettsége nélkül elérhetetlen lett volna.

Az Együttélés III. Országos Kongresszusa

(Kassa 1991. február 23–24.)

„Holnap kezdődik az Együttélés Politikai Mozgalom országos tanácskozása – írtam az akkori naplómba a megőrzendő sorokat, hozzá téve, hogy „tegnap este Dobos Laci hívott, később Fuksz Sanyi, hogy vezessem az egyik napon a tanácskozást. A szombatot elvállaltam. Holott az volt az elhatározott szándékom, hogy minden közszereplést beszüntetve, megpróbálok felgyógyulni az utolsó műtét után, – kétharmados gyomorreszekció – s ha sikerülne teleírni még ezt a nagy füzetet is, ez azt jelentené, hogy közel juthatnék az ezredfordulóhoz. (Csapnivalóan sivár perspektívának éreztem az egészet, ha arra gondoltam, hogy most mindent újra kell kezdenem...) Elhatározásomat, hogy véglegesen kihátrálok a politika hazugság-birodalmából, így

pár nappal későbbre halasztottam, gondolván, hogy egy-két nap már nem oszt, nem szoroz... Vagyis, ahogy már az előbb is leírtam, az Együttélés Politikai Mozgalom III. kassai kongresszusának szombati levezetését magamra vállaltam.

A tanácskozás levezetésére így természetesen fel is kellett készülnöm, mert nem állhattam oda egy ilyen nagyságrendű, nemzeti kisebbségeket összefogó nemzetközi jelentőségű tanácskozás elé holmi közhelyeket rögtönözve... Főleg nem a nagysikerű közös választási eredményeinket követően! De előbb még néhány szót az előzményekről is. Korábban már szoltam az Együttélés megalakulásának néhány mozzanatáról. A nyilvánosságra lépés dátumát naplóm 1990. február 10-i feljegyzése őrzi. Tehát: „Újra meglódultak körülöttem a dolgok, bár minden szándékom az volt, hogy visszavonulok – gyógyulni. De úgy látszik, a sors másként alakítja napjaimat. Az *Új Szó* február 7-i számában megjelent az Együttélés politikai mozgalom szándéknyilatkozata, s a nyilatkozat végén az én nevem is az alapítók között szerepel... A tegnapi közös találkozás után a tömörülés egyik – kassai – szóvivőjévé választottak. Jelenleg a támogató tagok gyűjtésére koncentrálunk, hogy a bejegyzés minél hamarabb megtörténhessen. A későbbiek során, ha a tagság is úgy kívánja, párttá alakulhatunk át. Ma délelőtt a szándéknyilatkozattal kapcsolatban cikket írtam a *Hétnek*.”

És alig két hét elteltével, március 1-én a 15–90. sz. párttörvény értelmében a Szlovák Köztársaság nyilvántartásba vette az Együttélés Politikai Mozgalmat. Ugyanezen a napon tartotta a mozgalom alakuló kongresszusát is Pozsonyban, amelyen elfogadta a programnyilatkozatot és az alapszabályokat. A programnyilatkozat lényegében a „Harminchármas memorandumára” épült, azzal, hogy „a bővített program a küldöttek szándéka alapján nyitott és az alapelvek szellemében várjuk a mozgalom támogatóinak javaslatait...”

Azokban a napokban a Csemadok KB elnökségi ülésén a rendkívüli országos közgyűlés előkészületeit, s az új alapszabály tervezetét vitattuk meg. S hogy „az Elnökség ezen túl egyértelműen támogatja az Együttélés mozgalmat.” Ez a döntés világossá tette, hogy a választásokon az akkor több mint ötszáz Csemadok alapszervezet és a több mint nyolcvanezer Csemadok-tag döntően befolyásolhatja a választások kimenetelét. Ma már történelmi tény, hogy az a 8,66 százalékos eredmény a Csemadok szervezetsége nélkül nem jöhetett volna létre, megelőzve huszonöt más pártot és tömörülést a korabeli Csehszlovákiában! Nos, az Együttélés politikai mozgalom III., országos, kassai kongresszusának a levezetését ebben a szellemben gondoltam felvezetni és lefolytatni. A kongresszust az előkészített napirend szerint Duray Miklósnak kellett volna megnyitnia és a beszámolót előterjesznie, de Duray késett, így a kongresszus megnyitása rám maradt. Rövid megnyitómban az alábbiakkal köszöntöttem a jelenlévőket: „Megnyitom az Együttélés országos tanácskozását! Az ügyvezető testület megbízásából tisztelettel köszöntöm az országos tanácskozás küldötteit Kassán, a Nagyságos Fejedelem nyugóföldjén. Engedjék meg, hogy mindannyiunk nevében

szeretettel üdvözöljem körünkben a Magyar Köztársaság prágai nagykövetét Varga György urat, valamint a Magyar Köztársaság pozsonyi konzulátusának főkonzulját, Boros Jenő urat. A tanácskozáson üdvözölöm a sajtó hazai és külföldi munkatársait, s kívánok valahányuknak jó munkát és kellemes kassai élményeket.” Ezt követően Fuksz Sándor mérnök – az *Együttélés* akkori titkára – javaslatot tett a munkaelnökség megválasztására. A munkaelnökségbe a küldöttek Dobos Lászlót, Duray Miklóst (aki közben megérkezett), Gawlik Stanislavot és e sorok íróját választotta. A munkaelnökség megválasztása után előterjesztettem az Országos Ügyvivő Testület javaslata alapján a kétnapos tanácskozás napirendjét, amely az alábbi pontokat tartalmazta: 1. Megnyitó, 2. A munkaelnökség megválasztása, 3. A jelölő-, a javasló-, a mandátumellenőrző- és a sajtóbizottság megválasztása, 5. A szekciók létrehozása, a szekciók elnökeinek megválasztása, 7. Elnöki beszámoló, 8. Részbeszámolók (gazdaságpolitika, szociálpolitika, oktatásügy, jogalkotás), 9. Az ellenőrző bizottság jelentése, 10. Vita. 11. Szekcióülések. A február 24. napirend: 12. Javaslat a mozgalom alapszabályára, 13. A szekciók javaslatainak előterjesztése, 14. A mozgalom szerveinek és tisztségviselőinek megválasztása, 15. A kongresszus határozatainak elfogadása, 16. Zárszó.

A napirendi pontok előterjesztése után megkérdeztem a küldötteket: van-e valamilyen észrevételük, vagy kiegészíteni való javaslatuk. Mivel a küldöttek elfogadták a tanácskozás napirendjét, a továbbiakban a kongresszus e napirend alapján végezte a munkáját. Az érdemi tanácskozás előtt – mintegy emlékeztetőül – összefoglaltam az *Együttélés* eddigi tevékenységét. „Tisztelt vendégeink, kedves barátaim! Mozgalmunk egy esztendővel ezelőtt indult. Első programnyilatkozatunkban megfogalmazott alapelveink az európai normák szerinti tolerancia a nemzetek másságának, anyanyelvének, történelmének, kultúrájának egységes emberi értékekre alapozott kölcsönös elismerésére épült. A szlovákiai magyarság, s vele együtt a többi nemzetiségek is felsorakoztak mozgalmunk mögé. A parlamenti és a helyhatósági választások eredményei ezt egyértelműen bizonyítják ma is. Úgy vélem, a jelenlegi tanácskozásnak egyik alapvető főladata az elmúlt esztendő eredményeinek és kudarcainak – mert azok is volta – számbavétele, értékelése. A közös tapasztalatok összegzése, s ezek alapján a mozgalomra háruló jövőbeni politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági főladatok megfogalmazása és meghirdetése. Ehhez kívánok a küldötteknek kellő józanságot, megfontoltságot, türelmet és derűt.”

Megítélésem szerint az *Együttélés* kassai, III. kongresszusa hasznos munkát végzett. Legfontosabb eredménynek az Alapszabály véglegesítését és elfogadását tartom ma is.

Ezzel minden további politikai szerepvállalásomat lezártam.

Azonban ma is úgy vélem, hogy az akkori nagy politikai és társadalmi zűrzavarban, vagy e zűrzavart követően, az *Együttélés* teljesítette főladatát.

Története történelmünk része lett, sikereivel, kudarcával és – tanulságaival együtt.